

DIN LEXICUL LATIN MOȘTENIT ÎN GRAIURILE ROMÂNEȘTI ACTUALE (X)

TEOFIL TEAHA

DEPĂRA. O adevărată relicvă lexicală, moștenită din latină, verbul de conjugarea I a *depără* este consemnat de Gorovei în *O samă de cuvinte*, p. 225, unde este definit: „a feri, a înlătura cu mâinile ori cu picioarele tot de pe lângă ori de pe tine...”.

Un derivat *depărat* a fost înregistrat din localitatea Zagra, jud. Bistrița-Năsăud, în locuțiunea *bun și de apărat și de depărat*, citată de Drăganu, *Etimologii*, p. 700.

Dicționarele au ignorat existența acestui cuvânt în limba română. Singur Ciorănescu (nr. 2854) îl inserează pe *a depăra* în dicționarul său, definindu-l prin „a îndepărta, a separa” și făcând totodată precizarea că este „puțin folosit în Transilvania”, fără însă să indice în care zonă anume este cunoscut.

Că în trecut acest cuvânt s-a bucurat, la nivelul graiurilor, de o mult mai largă răspândire ne-o dovedesc și următoarele exemple auzite și notate, cu ani în urmă, în satul natal Câmp, jud. Bihor: „Ai grije măi muiere, *depară* pruncuțu de lângă focăraie [vâlvătaie] să nu să joace aproape de foc, că s-aprinde una, două cămeșuța pă iel”; „Alină-te, măi pruncule, feri-te-nt-o parte că mă-ncurci de la treabă, când vez că-s grăbită, nu sta în cale meș, *depără-te* din picioarele mele, du-te și te joacă p-afară”; „Io-ț spun una și bună, ca să știi: când îi băut, *să te depéri* din fața lui, că-i rău la băutură, și nu-l contra în voarbe, c-atunce-i baiu gata!”.

Drept etimon pentru verbul *a depăra* „a feri, a înlătura”, omonim cu *a depăra* „a smulge părul (din cap), a depila” (< lat. *depilare*), N. Drăganu (*lucr. cit.*) a propus un lat. **de-parare*. Prototipul latin *parare* „préparer, régler, disposer etc.” (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.; Guțu, s.v.) a dezvoltat și unele compuse, ca, de exemplu, *disparare, separare* „séparer” (cf. Ernout – Meillet, s.v.), astfel încât e de presupus și posibilă existență în latina populară a unui alt compus: **de-parare*, posibilitate avansată de N. Drăganu.

În romanitatea occidentală lat. *parare* (> it. *parare*; engad., fr. *parer*; occit., cat., sp., pg. *parar*) a dezvoltat sensurile lui „défendre” (a evita un pericol, a (se) feri (de), a apăra, a proteja etc.) (cf. FEW VII, 635; Alibert, 526; Devoto, 303; Mihăescu, *La romanité*, 290) – dezvoltare semantică similară cu cea a lat. **deparare*, în română.

PEDESTRU. Adjectivul *pedéstru* „olog, schilod de un picior, șchiop; ciung de o mână, infirm din naștere; neputincios, amărât, nevoiaș, cerșetor” a dezvoltat

FD, XXX, București, 2011, p. 117–126

aceste sensuri noi față de cel etimologic din lat. *pedester, -tris* „care merge pe jos” – sens primar atestat la Neculce, Cantemir, Ureche, Biblia 1688 (cf. DLR, s.v.), dar și în graiurile actuale din Moldova (cf. NALR – Mold. Bucov., I, MN plș. 32).

Cu ani în urmă am arătat (Teaha, *Crișul Negru*, p. 112–114) că aceste noi accepțiuni cunosc o largă răspândire în graiurile din Banat, Hunedoara, Bihor, Apuseni, arie care se prelungește printr-o fâșie îngustă până în nordul jud. Bistrița-Năsăud și se termină în Maramureș (vezi și harta lingvistică în *lucr. cit.*, p. 113). Contribuții ulterioare semnate de Al. Rosetti („Revue de linguistique romane”, tome 33, 1969, p. 75–78), de Valeriu Rusu (SCL XXI, 1970, nr. 4, p. 491–493) și de V. Frățilă (*Lex. și topon.*, 1987 p. 76–77) întregesc datele asupra termenului aflat în discuție, date pe care le completăm acum cu noi și recente informații înregistrate în atlasele lingvistice regionale, după cum urmează:

NALR – Ban., I, h. 122: schilod: *pedestru*: pct. 2, 16, 40, 51, 53, 57, 58, 61, 67, 84, 88, 94; idem, h. 120: ciung: pct. 45, 56, 58, 59, 71, 73; idem, h. 30: chior: *pedestru de un ochi*: pct. 50. (vezi și Ioniță, *Lexic din Călnic*, p. 323: *pedestru*, s. și adj. „infirm, invalid”).

NALR – Criș., I, h. 177: *pedestru* „fără un picior sau o mână”: pct. 101, 103, 107–110, 122; „șchiop”: pct. 102, 116, 134; „fără picioare sau fără mâini”: pct. 104; „nu poate să umble din naștere”: pct. 105; „nu poate să umble, îi șchiop și vai de el, chiar dacă-i bogat, tăt pedestru-i”: pct. 106; „schilod”: pct. 111; „fără un picior”: pct. 113; „infirm de mână sau de picior”: pct. 114; „șchiop sau fără mână”: pct. 115, 119; „fără un picior sau paralizat de picioare sau de mâini”: pct. 120; „ciung, orb, șchiop”: pct. 123, 128, 133, 170, 182–184, 191, 195.

ALRR – Transilv., II, h. 178: *pedestru* formează o arie care acoperă în întregime jud. Hunedoara, Alba, Cluj și Bistrița-Năsăud: „om schilav”: pct. 247; „cel mai bătut de soarte om, nici nu vede, nici nu aude și n-are nici ce mânca”: pct. 248; „om nenorocit, cu defecte fizice (grave), care nu (prea) poate lucra”: pct. 249, 250, 308, 324, 325, 327–331, 347–352, 370, 371, 374, 401–403, 405, 430–432, 455, 458–460; „om nenorocit, amărât”: pct. 256, 449; „om slăbănog”: pct. 266; „om ciung, lipsit de o mână sau de un picior”: pct. 326, 332; „om lipsit de vedere”: pct. 333, 404, 429; „om infirm, care nu se poate purta”: pct. 346; „om fără mâini sau picioare, cerșetor”: 456.

Numeroase înregistrări personale, adunate de-a lungul anilor, confirmă vitalitatea de care se bucură termenul *pedestru* „infirm, schilod, șchiop, ciung” în localitățile: Jupalnic, Eșelnița, Dubova (Porțile de Fier); Armeniș, Marga (jud. Caraș-Severin); Totești, Ilia, Vălișoara, Țebea, Baia de Criș, Vața de Jos (jud. Hunedoara); Groși, Hălmagiu, Măgulicea, Vârfurile (jud. Arad); Câmp, Ștei, Pietroasa, Budureasa, Meziad, Șoimi, Ceica, Holod (jud. Bihor); *porumb pedestru* „nedezvoltat, pipernicit” (Țebea); *pedeastră* „(sămânță de cânepă) măruntă, mică la bob” (*Texte Bistrița-Năsăud*, p. 325).

POARCĂ. Termenul *poarcă*, s. f. „purcea, scroafă” – cuvânt moștenit din lat. *porca* „scroafă” (cf. PEW 1346; DLR, s.v.; MDA, s.v.) – ne-a reținut atenția

prin faptul că în CDDE 1426 se face precizarea că acesta s-a „păstrat numai în numele jocului copilăresc *de-a poarcă*” (v. și REW 6656). Nici în CADE (s.v.), *poarcă* nu este prezentat ca având și înțelesul de „scroafă”, fapt infirmat de majoritatea dicționarelor.

După TDRG (p. 123, ediția Paul Miron), o primă atestare în limba română a termenului *poarcă* datează ca nume de familie: *Porca*, încă din anul 1500 (vezi și N. A. Constantinescu, *Dicț. onom.*, p. 351).

În graiurile dacoromâne, *poarcă* „scroafă” este semnalat spre finele secolului al XIX-lea în răspunsurile primite la Chestionarul prin corespondență al lui Hasdeu, din localitățile: Godeni – Muscel (H IX, 244) și Pietroșița – Dâmbovița (H IV, 153) (apud DLR, s.v.), precum și la Marian, *Satire*, p. 64, iar mai târziu la Papahagi, *Cercet. Apuseni*, p. 86, localit. Albac și la Petrovici, *Folclor din Scărișoara*, p. 125, 173.

Atlasul lingvistic român (ALR I, Chest. 1140 – ms.) înregistrează prezența lui *poarcă* „scroafă” în punctele cartografice: 370 (Pojorâta – Suceava), 428 (Hâjdieni – Bălți), 436 (Nădușița – Soroca), 440 (Plopi – Soroca), 772 (Fundata – Brașov); *poarcă sălbatică*: pct. 365 (Ciocănești – Suceava) (ALRM II, s. n., h. 496).

Alte atestări le aflăm consemnate în atlasele regionale: *poarcă* „purcea”: pct. 19, 21 din Bucovina de Nord (ALRR – Bas., III, h. 321) sau în nordul Basarabiei (Nesfoia – Hotin) (*Graiuri românești...*, p. 288–289, 493). De asemenea, îl întâlnim pe *poarcă* „scroafă” în Vrancea: pct. 721 (Andreiașu de Jos) (ALRR – Munt. Dobr., II, h. 289) și *puarcă* „scroafă”, în pct. 454 (Fundata – Brașov) (ALRR – Transilv., III, MN plș. 56).

Locuțiunea *de-a poarca* din jocul de copii cunoaște o largă răspândire în graiurile dacoromâne (ALR II, s. n., h. 1302).

Dacă la nord de Dunăre, lat. *scrofa* „truie; Mutterschwein” a lăsat un urmaș în dr. *scroafă*, cu un sens identic cu cel din latină, în dialectele românești sud-dunărene circulă doar urmași ai lat. *porca* „scroafă” (cf. PEW 1346; TDRG, s.v.; H. Mihăescu, *La romanité*, p. 264–265).

Astfel, în aromână, femela porcului este denumită cu termenul *poarcă* (pl. *poărte*), s. f. „scroafă” (CDDE 1426; TDRG, s.v.); *alăgă*, *alăgă pōarca*, *poarca cu purțel'i* (= aleargă, aleargă poarca, scroafa cu purceii) (DDA, s.v.); vezi și Saramandu, *Aromâna în Dobrogea*, p. 538: *pōarcă* (pl. *pōărți*), s. f. „scroafă”; idem, p. 351: *pōrcul* /... /*ḷam unḷ purțelḷ /... sau doḷ /... dḷ la pōarcă*; vezi, de asemenea, Rosetti, *Rom. din Alb.*, p. 31: *pōarcă greāvă*, *poarcă pintecoasă* „scroafă a făta”; Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR VI, p. 530 și DR VIII, p. 325.

La megleniți sunt consemnate formele: *pōrcă*, *pōarcă* (pl. *porți*) „scroafă” (TDRG, s.v.; Candrea, *Glosar megl.*, p. 183; Capidan, *Megl.*, p. 229; ALRM, s. n., h. 496: *pōarcă divă* „scroafă sălbatică”: pct. 012).

Pentru dialectul istroromân datele referitoare la *pōrke* s. f. „scroafă” sunt prezentate într-o importantă contribuție, apărută recent (Frățilă – Bărdășan, *Istr.*, p. 252–253).

În latină, numele generic pentru porcul mascul era *verres* „vier”, iar femela era denumită *scrofa* „truie; Mutterschwein”. Pentru a denumi femela, Cato utiliza fie sintagma *porcus femina*, fie sinonimul *porca* (cf. Ernout – Meillet, s.v.)

În romanitatea occidentală, lat. *porca* are descendenți cu același sens (truie; Mutterschwein) în: it., occit., cat., pg. *porca*; sp. *puerca* (CDDE 1426; REW 6656); *porca* „femina del porco, troia” (DEI IV, 3019); occit. *porca* „truie châtée; salope” (Alibert, 559); castil. *puerca* „hembra del puerco”; cat., pg., gall. *porca* „idem” (Garcia de Diego 5149: cerda = scroafă).

Atlasul lingvistic al Italiei și Elveției Meridionale (AIS) înregistrează frecvent forma *pôrka* „troia” în Istria (AIS VI, h. 1090).

Prin extensiune de sens, în unele zone ale Italiei, termenul *porca* denumește și o femeie prostituată: la puttana (AIS IV, h. 721), *porca madonna* (AIS IV, h. 811). De asemenea, în occitană, *porca* are și sensul de „salope” (femeie îngălată), iar în spaniolă *puerca* denumește și „o femeie murdară”.

De remarcat că sensul de „partie proeminente du sillon”, „striscia di terra fra solco e solco” al lat. *porca* (Ernout – Meillet, s.v.; Devoto, s.v.; Guțu, s.v.) s-a perpetuat doar în romanitatea occidentală: it. *porca* (tosc., abruzz., apul., campagn.) (AIS VII, h. 1419: la porca: il terreno coltivato tra due filari di vitti o d'alberi); vezi și REW 6657: lat. *porca* „Furche” (brazdă): it. *porca*, cat. *porca* „Furchenweite” (lățimea brazdei), sp. *porca* „Feldrain” (răzor, lizieră); FEW IX, 184: lat. *porca* „Furchenkamm” (coama, creasta unei brazde): it., cat. *porca*; sp. *puerca*; Garcia de Diego 5150: lat. *porca*: castil. *puerca* „cabalette entre dos surcos” (răzor, coamă între două brazde), pg., gall. *porca* „idem”.

REȚEA. Substantivul feminin *rețea* (pl. *rețele*), termen învechit și regional, este cunoscut, mai ales la nivel dialectal, cu înțelesul de „împletitură cu ochiuri, lucrată din fire de ață, de sfoară etc.; fileu, plasă, năvod; țesătură rară”. Neologismul *rețea* (< fr.) nu face obiectul cercetării de față.

După Giurescu, *Istoria pescuitului...*, p. 40, 52, *plasa* (de pescuit) este cunoscută pe teritoriul țării noastre încă din neolitic.

Denumirea de *rețea* a acestei unelte de pescuit face parte din terminologia ocupațiilor tradiționale ale poporului român, terminologie moștenită din latină (vezi și Iordache, *Ocupații tradiționale...*, vol. II, p. 250).

O primă atestare a cuvântului *rețea* în limba română o aflăm spre finele secolului al XVII-lea în *Anonymus Caransebesiensis*, iar mai târziu (1730) la N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. XI, p. 64: „Năframă de mâni cu *rățele*”.

Odată cu dezvoltarea comerțului, în secolul al XIX-lea, termenul *rețea* cunoaște o largă circulație în țările române: „Am primit acum de curând: mătăsării de Veneția, tulpanuri, panglice, *rățele* și horbote din Lipsca” (N. Filimon, *Ciocoi vechi și noi*, București, 1863, p. 90); „Cucoanele erau... cu *rețele* pe la gât, cu evantaiuri în mână...” (Teleor, *Schițe umoristice*, p. 46); „Un lup prins în *rățale* (Sevastos, *Povești*, p. 254, apud TDRG, s.v.).

Frecvența termenului aflat în discuție este confirmată și de inserarea acestuia în dicționarele bilingve apărute în acea perioadă (cf. Pontbriant, 634; Barcianu, 222; Cihac I, 230; Gheție, 366).

Date recente sunt oferite de atlasele lingvistice regionale, unde termenul *rețea* este înregistrat cu sensul de „dantelă” în Oltenia: *răță*, pl. *rățale*: pct. 943, localit. Cornești – Stolojani, jud. Gorj (NALR – Olt., II, h. 286); în Muntenia: *rețea*, pl. *rețele*: pct. 824, localit. Mihăilești, jud. Giurgiu (ALRR – Munt. Dobr., IV, h. 477), dar și în Transilvania, în zona Făgărașului: *rjătă*, pl. *rjéte*: pct. 439; *rjătă*, pl. *rețe*: pct. 440; *riéte* (pl.): pct. 421, 438 (ALRR – Transilv., IV, MN plș. 132).

De remarcat și existența în maghiară a formei *rece* „csipke, háló; Netz, Spitze”, considerată ca având drept etimon lat. *rete*, atestată documentar la 1580 și pentru care în *A magyar nyelv történeti – etimológiai szótára*, Budapeșt, 1976, p. 355 se face trimitere la REW 7255 și la DEI V, 3239, dar se ignoră existența acestui cuvânt și în limba română.

Drept etimon al rom. *rețea*, Cihac (I, 230) indică un lat. **reticella*, în timp ce toți ceilalți etimologiști (Tiktin, „Zeitschrift für romanische Philologie”, XI, p. 57; PEW 1456; Resmeriță, p. 662; Șăineanu, *DU*, s.v.; Philippide, *Orig. rom.*, I, p. 64; CADE, s.v.; Drăganu, DR VII, p. 191–194; REW 7255a; Ciorănescu 7158; DLR, s.v.; DEX, s.v.; MDA, s.v.) consideră că acest cuvânt își are sorgintea în lat. **retella*, diminutiv de la lat. *rete*, *retis* „plasă, rețea” (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.; Ernout – Meillet, s.v.; Guțu, s.v.).

N. Drăganu (*lucr. cit.*) face, pe bună dreptate, precizarea că rom. *rețe* (*rățe*), cu accentul pe prima silabă, a fost influențat de magh. *rece* (vezi și exemplele menționate mai sus din *Atlasul lingvistic al Transilvaniei*), astfel încât nu împărtășim opinia lui Ciorănescu 7158, anume că: „Contaminarea cu magh. *réce* (Drăganu, DR, VII, 191–194) nu pare o ipoteză necesară”.

RUGÍ. Verbul de conjugarea a IV-a a *rugí* „a rage, a mugi, a răcni, a urla, a zbiera” reprezintă un cuvânt învechit și regional, moștenit din lat. *rugire* (PEW 1481; TDRG; REW 7428; FEW X, 548; Pușcariu, *Însemnările autorului...*, p. 90; Ciorănescu 7279; DLR, DEX; MDA).

În textele de limbă română veche este atestat (1683) la Dosoftei (*V. Sf.*): „Doi lei... veniră... și cădzură la picioarele lui *rugind* de i-să-nchinară” (apud TDRG, s.v.).

Îl regăsim, de asemenea, într-un descântec cules din localitatea Drăgănești, jud. Teleorman: „Tu,... spurcate / Nu mugi ca bou / Nu râma ca porcu / Nu *rugea* ca, câinele” (Tocilescu, *Mater. folk.*, p. 624), precum și în dicționarul român-maghiar al lui Gheție, p. 387: *rugésc*, IV „mugesc, răcnesc [magh. *bög*]”.

Primul dicționar care îi indică și originea (< lat. *rugire*) este cel al lui Cihac (I, s.v.).

Cu mulți ani în urmă, am auzit, întâmplător, rostit verbul *a rugí*, într-o conversație purtată între două femei din localitatea Delani (lângă Beiuș): „Să știi măi muiere că vaca asta umblă după boi [= este în călduri], că *rujéște* tare mult și nu mai stă locului să pască, umblă tăt *rujind* întruna”.

O recentă confirmare a existenței acestui verb în graiul bihorean o aflăm într-un sat învecinat cu Delani, anume satul Meziad care face obiectul unei interesante monografii, apărută de curând și în care, într-un *glosar* este consemnată existența în graiul local a verbului de conjugarea a IV-a *a rugí* „a rage” (Miheș, *Satul Meziad*, p. 150).

În aromână, Tache Papahagi (DDA, s.v.) consemnează expresia: *rujește năirít calu* (= calul nechează supărat) și face trimitere la *arujescu*, vb. IV „a necheza” (hennir), pentru care indică însă drept etimon v. sl. *rŭjati*.

În latină, *rugio*, *-ire* avea înțelesul de „rugir” (= a rage, a răcni, a urla) sau „être enroué” (= a fi răgușit). Un sens figurat este atestat în secolul IV – V d. Cr., la Hieronimus: *rugiens venter* (= stomacul care urlă de foame); *intestinorum rugitus* (= chiorăială) (Quicherat – Daveluy, s.v.; Ernout – Meillet, s.v.).

În romanitatea occidentală, lat. *rugire* are descendenți în: it. *rugire* (DEI V, 3295; Devoto, s.v.; AIS VI, h. 1060: muggiare (= a rage, a mugii): *ruzâre*: pct. 385 (localit. Cavarzere); AIS VI, h. 1094: grugnire, (il porco) grugnisce (= grohăie): *rugire*; occit. *rugir* (Alibert, s.v.); v. fr. *ruir(e)* (FEW X, 546); v. sp. *ruir* (Garcia de Diego 5766; Corominas IV, 85).

SUN. Cuvântul *sun*, s. n. „sunet de clopot; ecou, răsnet, vuiet, bubuit”, continuator în limba română al lat. *sonus*, *-i*, s. m. „son, ton, bruit, voix” (Quicherat – Daveluy, s.v.; Ernout – Meillet, s.v.; Guțu, s.v.) este atestat în textele din secolul al XVI-lea (Ov. Densusianu, *Histoire*, II, Paris, 1938, p. 501; Al. Rosetti, în SCL XXXII, 1981, p. 527; Florica Dimitrescu, *Contrib.*, p. 57, 228), iar mai târziu și în *Țiganiada*, vers 4714).

Dicționarele românești îl includ pe *sun* „sunet” în paginile lor, considerându-l element moștenit din latină (cf. TDRG, CADE, Scriban, DLR, MDA; Mihăescu, *La romanité*, p. 278; Pușcariu, *Însemnările autorului...*, p. 102).

La Ciorănescu (nr. 8368) explicația oscilează între a-l considera pe *sun* ca fiind un derivat (< rom. *a suna*) sau: „probabil din lat. *sonus*”, iar DEX-ul nu include în paginile sale decât neologismul *son* „sunet, ton”, împrumut din fr. *Son* (< lat. *sonus*).

Marile dicționare etimologice romanice (REW 8090 și FEW XII, p. 102–103) ignoră existența unui urmaș al lat. *sonus* și în limba română, iar în DEI V, p. 3677 se face precizarea că lat. *sonus* este „panromanzo, ma non rum. [eno]”.

În anchetele efectuate pe teren pentru *Atlasul lingvistic român*, Sever Pop, la întrebarea din Chest. ALR I, nr. 1367 referitoare la noțiunea de „sunet, răsnet” a primit răspunsul (rămas în manuscris): *sun*, în două localități din Apuseni (pct. 93 și 94), precum și în Oltenia (pct. 874), iar din Bihor (pct. 80) a înregistrat expresia: „Marsă *sunu* pâm pădure” (apud DLR, s.v.)

Atestări ale cuvântului *sun* „sunet, glas puternic, răsnet, ecou” pe care le-am înregistrat recent (1980) în localitățile Ilia și Baia de Criș (jud. Hunedoara), dar mai ales în localit. Câmp (jud. Bihor), de unde și prezentăm următoarele exemple: „Vai! ce faină [sic] cântă clopotu la biserica din [satul] Călugări, că s-aude *sunu* lui

până departe păstă dealuri”; „Dacă strâgi tare din Coaste [vârf de deal], mere *sunu* [ecoul] până departe în Cicera Mare și mai departe trece păstă Runc și să gată în Cornet” – ne-au întărit convingerea că acest cuvânt persistă de-a lungul timpului, la nivel dialectal, până în zilele noastre.

TEĂCĂ. Termenul *teacă* s. f. moștenit din lat. *theca* (< gr. *θήκη*) circulă, într-o mare parte a teritoriului lingvistic dacoromân mai ales sub formă de plural: *teci* (*de fasole*), cu sensul de „păstaie”.

Atlasele lingvistice regionale atestă prezența termenului *teacă* „păstaie” pe o mare, compactă și unitară arie dialectală care acoperă aproape în întregime Oltenia și jumătatea de vest a Munteniei, cu prelungiri de puncte cartografice, peste Bărgan, până în Dobrogea (NALR – Olt., III, h. 470; ALRR – Munt. Dobr., III, h. 345).

Această arie lingvistică se continuă și în graiurile din Banat (NALR – Ban., II, h. 359), precum și în câteva localități din sud-estul Transilvaniei: pct. 446, 451, 454 (ALRR – Transilv., IV, h. 448) (vezi și *Glosar Olt.*, p. 112; *Glosar Munt.*, p. 449).

Pe întinsul acestei mari arii dialectale sinonimul *păstaie* deși câștigă tot mai mult teren, n-a reușit însă să-l scoată din uzul vorbirii curente pe *teacă*, termen popular cu largă circulație la nivelul graiurilor locale.

La sud de Dunăre, în aromână și meglenoromână (DDA, s.v.; Capidan, *Megl.*, p. 292), termenul *teacă* circulă numai cu sensul primar, cunoscut atât în română, cât și în restul lumii romanice, anume acela de „teacă” (fr. *gaine*; germ. „*Scheide*”, (cf. PEW 1722; REW 8699).

După Bloch – Wartburg (*Dict.*, p. 621), lat. *theca* „a servi en lat. pop. à désigner diverses sortes d’enveloppes” printre care și pe acela de „cosse, gousse”; „*Hülse*” (păstaie, coajă, ghioacă) (cf. FEW XIII/1, p. 301–302).

La Varro, sintagma *theca grani* avea înțelesul de „balle de grain” (învelișul grăuntelui de grâu) (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.; Guțu, s.v.).

În afară de română (cf. TDRG, s.v.; Șăineanu, DU, s.v.; CADE, s.v.; Scriban, s.v.; Ciorănescu 8571; DLR, s.v.; DEX, s.v.; MDA, s.v.), lat. *theca* are descendenți în it. septentr. *tega* „baccello” (păstaie), „guscio” (coajă, înveliș); piem. *teja* „baccello”; camp. *techë* „fagiolino verde e tenero” (AIS VII, h. 1379: il guscio dei fagioli; DEI V, p. 3739; Devoto, p. 425). În sardă sunt consemnate formele: *téka*, *téga* „baccello, guscio dei legumi” (cf. DES, IV, p. 471).

Atlas linguistique de la France (ALF) înregistrează prezența formei *téko* „cosse (de fève, de pois etc.)” în graiurile occitane din departamentele: Landes, Gironde, Lot et G., Tarn et G., H. Gar., Ariège, Gers, H. Pyrèn, B. Pyrèn (cf. ALF, IX, h. 1518), iar atlasele lingvistice franceze regionale, atestă, la rândul lor, existența formelor: *téko*, *téke* etc. (cf. ALLOc., I, h. 242: *cosse*; ALG, I, h. 79: *cosse*) (vezi și occit. *teca* „Schote” (păstaie) (REW 8699); „*cosse, gousse*” (păstaie) (Alibert, p. 655).

În spaniolă, J. Corominas (I, p. 317) consemnează formele: *ateca* „espuerta”, *teca* „cajita”.

VIPT. Un cuvânt învechit și regional, moștenit din lat. *victus*, îl reprezintă termenul *vipt* s. n., pl. *vipturi*, având înțelesul de „produs, rod al pământului, recoltă, grâne, cereale, bucate, fructe”, fiind atestat în textele de limbă română veche în secolele XVI–XVII în Palia de la Orăștie, în Psalt. Scheiană, în Psalt. Hurmuzachi, la Dosoftei și la Cantemir (cf. DLR, s.v.; vezi și Hasdeu, *Limba română vorbită între 1550–1600*, I, București, 1878, p. 311; Ov. Densușianu, *Histoire...*, în: *Opere*, II, București, 1975, p. 801; Dosoftei, I, *Versuri*, București, 1978, p. 528; Paul Miron, *Cantemirs Wortschatz*, p. 266; Viorica Pamfil, în CL, III, 1958, p. 232; Florica Dimitrescu, *Contrib.*, p. 64, 241).

De la accepțiunea de „hrană, mâncare pentru oameni” s-a dezvoltat expresia *A lua / a ține pe cineva în vipt* „a primi pe cineva în gazdă, în pensiune, asigurându-i locuință și hrană zilnică”, cu largă răspândire în graiurile din vestul țării, unde termenul *vipt* este cunoscut și astăzi în expresii ca acestea pe care le-am auzit și notat întocmai: *te bag în vipt, îți dau costu tot* „te întrețin cu mâncare și dormit” (localit. Hălmagiu, jud. Arad); *il ține pe vipt* „îi asigură pensiune completă” (localit. Ștei, jud. Bihor). Cu sensul de „cantitate de grâne, cereale care se duc la moară pentru a fi măcinate” *vipt* a fost semnalat de Viciu, *Glosar* (s.v.) în localitățile Crișcior și Rovina din Apuseni: *ai vipturi la moară?; sunt multe vipturi la moară?*; Noi l-am înregistrat pe *vipt* în localitățile Baia de Criș și Țebea: *mă duc cu un vipt la moară* „un sac de grăunțe repartizat în părți egale pe umeri, în față și în spate”, iar în localitatea Hălmagiu (jud. Arad) cu sensul de „măsură pentru vamă la moară”.

Termenul *vipt* este cunoscut, de asemenea, în graiul de pe valea inferioară a Târnavelor, unde prezența acestuia a fost consemnată, cu mulți ani în urmă, de Vasile Frățilă (*Glosar*, p. 317) cu sensurile: 1°. bucate; 2°. întreținere la internat (casă și masă).

Vitalitatea lui *vipt* este valorificată și în literatură, într-o elegie „parabola grâului”: „Și iată că-n locul părinților / Celor ce-au apărât *viptul* / S-au pus numele corăbiilor / Și armile; și-al neguțătorilor / Ce-l furau” (Ion Gheorghe, *Elegii politice*, [Buc., 1980], p. 191).

La sud de Dunăre, *vipt* este cunoscut în toate cele trei dialecte românești. Astfel, în aromână, Tache Papahagi (DDA, s.v.) consemnează prezența formei *yíptu*, s. n., pl. *yípturi* „cereale” (céréales, surtout du blé, du froment).

La meglenoromâni este înregistrată forma *ghipt* (pl. *ghiptur*), s. n. „grâne, cereale” (P. Papahagi, *Megl.*, p. 216; Candrea, *Glosar megl.*, p. 401: *gípt* (pl. *gíptur*) „grâne, cereale care se duc la măcinat”; Capidan, *Megl.*, p. 139; Wild, *Sprachatlas*, h. 68: das Getreide: *ȷíptu*. pct. 7; P. Atanasov, *Megl.*, p. 49: *g[i]ptu* „cereale, vipt”.

Existența lui *vipt* în istroromână se bucură de o recentă și amplă prezentare la Frățilă – Bărdășan, *Istr.*, p. 315, astfel încât o nouă înșirare a bogatei liste de atestări ar deveni superfluă. Aș menționa totuși contribuția lui Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*, Iași, 1874; vezi și ediția a II-a, București, 1900, s.v. *vipt, iipt* „Lebensmittel”.

Etimonul rom. *vipt*: lat. *victus* a fost unanim acceptat în dicționare, începând cu Cihac și continuând cu PEW 1905, TDRG, REW 9315, Șăineanu (*DU*), CADE, Scriban, Ciorănescu 9288, DEX, DLR, MDA, Mihăescu, *La romanité*, p. 239).

În latină *victus*, *-us*, s. m. (*vivo*, *-ere*) este atestat la Cezar, Cicero și Virgiliu cu sensul de „nourriture, subsistance, vivres, aliments” (Quicherat – Daveluy, s.v.; Ernout – Meillet, s.v.; Guțu, s.v.).

În romanitatea occidentală, lat. *victus* are urmași în it. *vitto* (DEI V, 4073; Devoto, s.v.), sp. *vito* (REW 9315), sp. „*victo*, raro, del lat. *victus*, *-us*, id., derivado de *victum*, supino de *vivere*” (J. Corominas IV, 755).

După FEW, XIV, p. 418–419; „Zu dem lt. nomen *victus* „nahrung” trat im spätl. bei Apulejus und im Cod. Justin. das adj. *victualis* „auf die nahrung bezüglich”, dessen plur. neutr. *victualia* sich seit der Vulgata mit der bed. „Lebensmittel” verselbständigte. Daraus ist als kollektives fem. sing. das fr. *vitaille* entlehnt”, (atestat la 1138).

Tot în *victualia*, din latina târzie, își au sorgintea și castil., cat. *vitualia*, pg. *bitalha* (cf. Garcia de Diego 7159; Corominas, IV, 755).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE*

Candrea, <i>Glosar megl.</i>	= I.-A. Candrea, <i>Glosar megleno-român</i> , în <i>Grai și suflet</i> ”, VI, 1933–1934.
Capidan, <i>Megl.</i>	= Theodor Capidan, <i>Meglenoromâni. III. Dicționar meglenoromân</i> , București, [1935].
Constantinescu, <i>Dicț. onom.</i>	= N. A. Constantinescu, <i>Dicționar onomastic românesc</i> , [București], 1963.
Drăganu, <i>Etimologii</i>	= N. Drăganu, <i>Etimologii</i> , în „Dacoromania”, III, 1923.
Frățilă, <i>Glosar</i>	= Vasile Frățilă, <i>Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor</i> , în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, A, Lingvistică, Iași, 1983–1984.
Frățilă – Bărdășan, <i>Istr.</i>	= Vasile Frățilă (coord.) și Gabriel Bărdășan, <i>Dialectul istroromân. Structuri etimologice</i> , Timișoara, 2010.
Giurescu, <i>Istoria pescuitului</i>	= Const. C. Giurescu, <i>Istoria pescuitului și a pisciculturii în România</i> , București, 1964.
Gorovei, <i>O samă de cuvinte</i>	= Artur Gorovei, <i>O samă de cuvinte din munții Sucevei</i> , în „Șezătoarea”, III, Fălticeni, 1893.
<i>Graiuri românești</i>	= Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, <i>Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte și glosar</i> , București, 2000.
Ioniță, <i>Lexic din Călnic</i>	= Vasile Ioniță, <i>Lexic dialectal din Călnic (jud. Caraș-Severin)</i> , în „Studii de limbă, literatură și folclor”, II, Reșița, 1971.
Iordache, <i>Ocupații tradiționale</i>	= Gh. Iordache, <i>Ocupații tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic</i> , II, Craiova, 1986.
Marian, <i>Satire</i>	= S. Fl. Marian, <i>Satire poporane române</i> , București, 1893.

* Pentru alte abrevieri bibliografice, v. FD, XXVII, 2008, p. 101–109.

- Mihăescu, *La romanité* = Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, 1993.
- Miheș, *Satul Meziad* = Petru Miheș – Livia Miheș Papiu – Mircea Miheș, *Satul Meziad. Pagini de monografie*, Ștei, 2009.
- Miron, *Wortschatz* = Paul Miron, *Der Wortschatz Dimitrie Cantemirs*, Frankfurt am Main, 1978.
- Papahagi, *Cercet. Apuseni* = Tache Papahagi, *Cercetări în munții Apuseni*, în „Grai și suflet”, II, 1925.
- Petrovici, *Folclor din Scărișoara* = Emil Petrovici, *Folclor de la moșii din Scărișoara*, în „Anuarul arhivei de folclor”, V, 1939.
- Pușcariu, *Însemnările autorului* = Sextil Pușcariu, *Însemnările autorului de pe exemplarul propriu de lucru* din „Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Das lateinische Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen” (Heidelberg, 1905), București, 1995.
- Rosetti, *Rom. din Alb.* = Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, în „Grai și suflet”, IV, 1929–1930.
- Saramandu, *Aromâna în Dobrogea* = Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, București, 2007.
- Sevastos, *Povești* = Elena Sevastos, *Povești*, Iași, [f. an].
- Teleor, *Schițe umoristice* = Dum. Teleor, *Schițe umoristice*, București, [f. an].
- Texte Bistrița-Năsăud = Maria Marin, Marilena Tiugan, *Bistrița-Năsăud. Texte dialectale și glosar*, București, 1987.
- Tocilescu, *Mater. folk.* = Gr. C. Tocilescu – Christea N. Țapu, *Materialuri folkloristice*, București, 1890.
- Țiganiada = Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, București, 1985.
- Wild, *Sprachatlas* = Beate Wild, *Meglenoromanischer Sprachatlas*, Hamburg, 1983.

MOTS HÉRITÉS DU LATIN DANS LES PARLERS ROUMAINS ACTUELS (X)

RÉSUMÉ

On continue la recherche dialectale plus ample que nous avons menée dans les dernières années sur les mots régionaux hérités du latin.

En s'appuyant sur de nouvelles sources d'investigation, premièrement sur les cartes des atlas linguistiques régionaux, on examine la diffusion actuelle, au niveau dialectal panroman, des descendants du lat.: rom. *a depăra* < lat. **deparare*; rom. *pedestru* < lat. *pedester*, -*tris*; rom. *poarcă* < lat. *porca*; rom. *rețea* < lat. *rete*, *retis*; rom. *a rugi* < lat. *rugire*; rom. *sun* < lat. *sonus*; rom. *teacă* < lat. *theca*; rom. *vipt* < lat. *victus*.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București